

KOCSI GYÖRGY

A szombat ünneplése az Ószövetségben, az Újszövetségben és a zsidóságban

A szombat a tízparancsolat kétféle elbeszélésében

A szombat megszentelésének törvénye a tízparancsolat két hagyományában maradt ránk: Kiv 20, 8–11 és MTörv 5,12–15. Ezek a legfontosabb szövegek, de más törvénykorpuszokban is előfordul (Kiv 23,12; Kiv 24, 12; Kiv 31,12–17; 35,1–3; Lev 23,3; 26,2; Szám 28,9). Feltűnik, hogy a dekalógus parancsai közül, amelyeket a zsidó hagyomány csak tíz szónak nevez, a szombat törvénye a leghosszabb, és mindkét változat nemcsak az előírást tartalmazza, hanem bőségesen meg is okolja magát a törvényt, míg érdekes módon a többi parancs esetében a megokolás vagy hiányzik, vagy jóval rövidebb. Figyelemre méltó továbbá az is, hogy az Istenre vonatkozó törvények tartalmazzak érvelést, megokolást, míg a felebarátra vonatkozó törvények nem. Érvet és ígéretet csak a szülők tisztelete tartalmaz: hosszú életet és jósort. Az 5. parancstól viszont hiányzik mindenféle érvelés. Ezeket a tiltó parancsokat – prohibítív megfogalmazásokat – meglehetősen velősen fogalmazza meg, az eredeti héber szövegben ugyanis mindössze két szót használ: a *nemet* és a *tiltásra vonatkozó ígét*. Természetesen a katekizmusok tízparancsolataiból ez nem derül ki, mert az indoklásokat rendszerint elhagyják.

Nézzük a kétféle szövegváltozatot részletesebben is.

Gondolj a szombatra és szenteld meg. Hat napig dolgozzál, és végezd minden munkádat. A hetedik nap azonban az Úrnak, a te Istenednek a pihenő napja, ezért semmiféle munkát nem szabad végezned, sem neked, sem fiadnak, sem lányodnak, sem szolgálódnak, sem szolgálólányodnak, sem állatodnak, sem a kapuidon belül tartózkodó idegennek. Az Úr ugyanis hat nap alatt teremtette az eget és a földet, a tengert és mindent, ami bennük van; a hetedik napon azonban megpihent. Az Úr a hetedik napot megáldotta és megszentelte. (Kiv 20,8–11)

Tartsd meg a szombatot, szenteld meg, ahogy az Úr, a te Istened parancsolta neked! Hat napig dolgozz és végezd a munkád. A hetedik nap azonban a nyugalom napja, az Úré, a te Istenedé. Akkor hát ne dolgozz, se te, se fiad, se lányod, sem szolgád, sem szolgálód, sem ökröd, sem szamarad, sem semmiféle állatod, sem a házádban tartózkodó idegen, hogy szolgád és szolgálód is pihenhessen, mint te magad. Gondolj arra, hogy Egyiptom földjén magad is rabszolga voltál, de az Úr, a te Istened erős kézzel és kinyújtott karral kivezetett. Azért parancsolta meg az Úr, a te Istened a szombat megülését. (MTörv 5, 12–15)

Ha valaki a dekalógus struktúrája után érdeklődik, megtalálhatja D. Markl disszertációjában.¹ Jelen dolgozatunk az effajta vizsgálódásokat – a korlátozott terjedelem miatt – nem teszi lehetővé, ezért a következőkben saját utunkat járjuk. Az első változatot (Kiv) hagyományosan az elohistának² tulajdonította az exegézis tudománya, míg a másodikat, a Deuteronomium szövegét, a papi szerzőnek.³ Abban is egyetértenek azonban, hogy a tízparancsolat esetében hosszabb hagyományozással van dolgunk. Az exegéták többsége a mózesi eredettől is elbúcsúzott a múlt század derekára. Többször kiemelik mindkét szombat-törvény megfogalmazásával kapcsolatban, hogy a stílus rendkívül ünnepélyes, jól kidolgozott, és ezért az egész tízparancsolat közepének lehetne nevezni. Viszont bőségesen felsorolják a nehézségeket is. Az ünnepélyes megfogalmazás sem felelteti, hogy a stílus ennek ellenére egyenetlen, hiszen az egész tízparancsolaton belül váltakozik Isten kijelentő formában elhangzott beszéde (én-beszéde) és a róla harmadik személyben megfogalmazott állítás, kijelentés. Sokszor egy mondaton belül is váltakozik a kettő. Érthető tehát a gyanakvás, hogy különböző hagyományokat dolgoztak össze, és egymás után fokozatosan bővítették jelen szövegünket. Már a fogság előtt is megtaláljuk nyomait a tízparancsolatnak a prófétáknál – nevezetesen Ózeásnál (Óz 4,2) és Jeremiásnál (Jer 7,9). Így biztosan mondhatjuk, hogy a tízparancsolat keletkezése visszamegy a fogság előtti időre. Beleolvasztottak viszont későbbi hagyományokat is. A Kivonulás könyvének változata a teremtésre vezeti vissza a szombatot, és azzal okolja meg a szombati pihenést, hogy a világ teremtése után Isten is megpihent, ahogyan a papi teremtéstörténet beszámol róla. Ezért tarthatatlan, hogy mai formájában az E (elohista) forrásból származna. Egyébként is e forrásnak, az E-nek már megadták a múlt század hatvanas éveiben a kegyelemdőfést. Ezért újabban a JE, tehát a jehovista keretébe utalják a Kivonulás könyvének dekalógusát.⁴ A pusztai vándorlás utáni időre

1 D. Markl: *Der Dekalog als Verfassung des Gottesvolkes*, HBS 49. Freiburg, Basel, Wien, Barcelona, Rom, New York, 2007.

2 J. Wellhausen: *Die Composition des Hexateuches*, Berlin, 1963. 4. kiadás (1. kiadás: 1878.), 329–330. Továbbá A. Weiser: *Einleitung in das Alte Testament*, Göttingen, 1949. 94.

3 Ld. legújabban: Timo Veijola: *Das 5. Buch Mose*, Deuteronomium, ATD 8,1, Göttingen, 2004. 148.

4 Rózsa Huba: *Az Ószövetség keletkezése I.*, Budapest, 1999. 3. átdolgozott kiadás, 202., ld. még 90.

utal a rabszolgák említése, és minden valószínűség szerint letelepedett viszonyokat tételez föl a ház említése is. A deuteronomista iskolára vall a szombat megáldása és megszentelése kifejezés is. Röviden ez a néhány megállapítás is jelezheti, hogy valóban hosszú hagyományozási folyamat eredménye a mostani szöveg. A Kivonulás könyvének szövege minden bizonnyal ismerte a papi szerző felfogását a szombatról, ezért a szöveg még a fogság utáni időben is bővíthetett kiegészítésekkel. Az is valószínű, hogy a szombat megtartása nem lehetett olyan magától értetődő, ezért is van a hosszás érvelés, mert sokak számára újdonságként hathatott, ez pedig már az akkori körülmények között is behatóbb érvelést tett szükségessé. Józija király idejéből tudjuk, hogy a választott nép tagjai nem tartották meg még a nagyobb ünnepeket, így például a húsvétot sem (2Kir 23,21–22), de valószínű, hogy ekkortól kezdve már ünnepelték a szombatot, noha biztosan nem azzal a szigorral, ahogyan a törvénykönyvekben láthatjuk. A prófétai irodalomban található korábbi szombat-ünnepléseket a kritikus exegézis szkeptikusan fogadja. Viszont a hagyományos nézet, miszerint a zsidók már a pusztai vándorlaskor megtartották volna a szombatot, támaszkodhat arra az érvelésre, hogy a választott népnek zaklatott történelme során sok mindent újra kellett felépítenie és bevezetnie. Nehemiás érvelése azonban a szombat megszegőivel szemben utal a hagyományos nézet nehézségére:

Megdorgáltam Júda előljáróit és így szóltam hozzájuk: „Milyen gyaláztos dolgot műveltek megszegve a szombatot? Nem így tettek atyáitok is, és nem ezért zúdította ránk és erre a városra Istenünk ezt a sok bajt? S még fokozzátok az Izraelre zúduló haragot, amikor megszegitek a szombatot!”

Azaz Nehemiás elismeri, hogy az atyák is hadilábon álltak a szombattal, és a szombat meg nem tartása miatt érte őket annyi nemzeti katasztrófa. Lehetséges, hogy a szombat-törvény létezett, de a megtartása meglehetősen laza lehetett. És Nehemiás csak ezt a lazaságot ostorozza. Nomád körülmények között egyébként nem is lehetett könnyű a szombatot megtartani. A rabbiknak is nehézséget jelent később Dávid foglalkozása, mert a pásztorokat olyan embereknek hitték, akik nem tartják meg a törvényt. Ezért például a qumrániak szombaton az állatok legeltetésekor hosszabb út megtételét is engedélyezik.

A szombat eredete

A szombatot a környező népek gyakorlatával igyekeztek kapcsolatba hozni. G. F. Hasel tömören ismerteti ezeket a kísérleteket, amelyek azonban nem vezettek meggyőző eredményre. Hasel ismertetése szerint egyes exegéták a szabbatot az akkád nyelvből vezették le, amelyben a sappattum megközelítőleg ugyanazt jelenti, mint a

héber nyelvben a szabbat: a pihenés napját. Az érvelés azonban nem volt nyelvtanilag sem meggyőző. Később kenita eredetet próbáltak tulajdonítani neki, ugyanis ez a népcsoport a Sínai-félszigeten élt, tehát a Sínai-hegy közelében, és fémművesek voltak. Az ő egyébként is hipotetikus kalendáriumukkal akarták kapcsolatba hozni a szombatot, de a pusztá feltevésén kívül e hipotézis képviselői semmilyen dokumentummal sem tudtak szolgálni. A múlt század elején egyes tudósok arab eredetűnek vélték a szombatot, és az arab *tabat* (ül) szóval akarták kapcsolatba hozni, mondván, hogy a régi arabok ünnepelték a holdat és a hold négy fázisát, amikor a hold leült, és mintegy megpihent – ez jelentené a hónap felét, a tizenötödik napot. E tézist ma már senki sem gondolja komolyan. Miután az ugariti leletek és kultúra az érdeklődés homlokterébe került, a Keret (Krt) legenda vagy eposz hét napját akarták összekapcsolni a Dániel könyvében szereplő hetven évhéttel (Dán 10,24–27). Mivel azonban Dánielnél sem olyan egyértelmű a jövendölések értelmezése, így e tézisnek sem akadt sok követője.⁵

Újabban a kutatók főleg kánaáni eredetűnek akarják a szombatot beállítani. Érvelésük úgy fest, hogy a prófétai irodalomban elítéli a szombatokat, mert azok kapcsolatban állnak a kánaáni telehold-ünnepekkel, s a szombatot a Baalok napjával próbálják azonosítani (Óz 2,15; Péld 7,20; Zsolt 81,4; Ám 8,5). A. Lemaire, e tézis szószólója arra hivatkozik, hogy babiloni mintára a zsidók is naptár-reformot vezettek be Kr. e. 604-ben, és a babiloni balszerencsés napokat, amelyek a holddal függtek össze, szombatra tették, míg a pászka és a sátorosünnep megmaradt a telehold napján.⁶ Ezek szerint csak a papi teremtéstörténet fosztotta volna meg ezeket a napokat pogány jellegűtől, amikor egy új eredeti szisztémát alkotott, és a világ teremtésének sémájába illesztette bele a szombatot. Lemaire tézisének problémája, hogy valamennyi nomád nép a Hold járásához igazodott, így nem szükséges közvetlenül babiloni átvételre gyanakodni. Egyébként is valamennyi népnél megtalálható a Közél-Keleten az újholdnak, illetve a holdtöltének az ünnepe, ahogyan maga Lemaire is megjegyzi. A másik probléma pedig az, hogy elhamarkodottan egyenlővé teszi a Baalok napját a szombattal, holott a szöveg erre nem nyújt meggyőző támpontot. Becsületére legyen mondva, hogy ezt csak valószínűnek tartja, nem pedig biztos ténynek.

Akadnak tudósok, akik a szombat nyomait már az Enuma Elisben is megtalálni vélik, sőt mások szerint a mezopotámiai balszerencsét hozó hetes számú napok lennének a szombat előzményei, hiszen a balszerencsét hozó napokon jobb pihenni, mint bármit is tenni, mert nem járunk szerencsével. Ennek nyomát viszont egyetlen bibliai helyen sem találjuk. Hasonlóan nem meggyőző az a kísérlet sem, amely a szombatot a jubileumi évből vagy annak mezopotámiai párhuzamából, a semittából (elengedésből, elhagyás-

5 G. F. Hasel: Sabbath. In Anchor Bible Dictionary, V. k., New York, 1992. 850–851.

6 A. Lemaire, Sabbath, In Neues Bibellexikon, III. k. Düsseldorf-Zürich, 2000. 389.

ból) magyarázza. Az elmélet ugyan nagyon csábító, mert a zsidóknál is létezik a szombatév, és ez tényleg párhuzamba állítható a semittával. Nehézsége viszont az, hogy a szombatév megtartásáról nincsen bibliai beszámoló, illetve egyetlen ilyen beszámoló van Jeremiásnál, amely arról szól, hogy nem tartották meg a szombatévet (Jer 34, 8–22). Inkább az képzelhető el, hogy a szombatévet nevezték el a szombatról, és így a szombat minden bizonnyal korábbi, mint a szombatév. Ezek után nem marad más hátra, mint hogy kijelentsük: a szombat eredendően zsidó gyökerű ünnep, a legeredetibb és egyik legsajátosabb alkotása Izrael népének. Fontosságát az is mutatja, hogy 110 alkalommal fordul elő az Ószövetségben, míg az Újszövetségben 68-szor. A szombat ünnepének kialakulását a szövegek bonyolult hagyományozása miatt nehéz feltárni – vallják egyöntetűen a szombattal foglalkozó szentírásstudósok. Annál izgalmasabb viszont az a kérdés, hogy mikortól ünnepelték a szombatot a választott nép fiai.

Mikortól ünnepelték a zsidók a szombatot?

Értékesek e szempontból a Biblián kívüli szövegek, amelyeket első sorban amerikai régészek találtak és fejtettek meg. Érdekes Szancherib levele, amely beszámol júdeai hadjáratáról Kr. e. 701-ben. Ebben arról tudósít, hogy Ezekiás (Hiszkija), Izrael királya Lachis nevű helységét a hetedik napon foglalták el. Az asszírok tehát szombaton foglalták volna el Lachis városát – vonja le ebből a híradásból a következtetést két amerikai tudós. Ha e következtetés igaz, akkor ez volna az első ékírásos szöveg, amelyik először említené a szombatot a Biblián kívül. Wiseman amerikai asszirológus pedig egyik publikációjában, amely a babiloni királyok krónikájával foglalkozik, megállapítja, hogy Jeruzsálem elfoglalása Kr. e. 597-ben, 588-ban szombatra esett. Az 1Mak 2,33–38 is beszámol arról, hogy a választott nép fiai nem tanúsítottak ellenállást szombaton, még ha ez az életükbe került is. Mindezt egyébként a rómaiak is kihasználták, és Jospehus Flavius beszámolója szerint minden támadásukat gonoszul szombatra időzítették.⁷

Az amerikai régészek és asszirológusok számításai azonban nem tekinthetők biztosnak, hiszen a kronológiai számítások még ma is igen kétségesek. A *Yabneh-Yam* osztrakon tanúsága szerint a szombatot biztosan ünnepelték a zsidók Józija király óta. A Kr. e. 5. századból származó arám osztrakon és papirusz, amelyeket Felső-Egyiptomban találtak, bizonyítja, hogy az elefantinei zsidó katonai kolónia tagjai megülték a szombatot. A qumráni iratokból a szombat előírásának – igaz, jóval enyhébb megtartásának gyakorlata – napnál is világosabb. A modern kritikus exegézis általában a babiloni fogtságot és a fogság utáni időt tartja annak az időpontnak, amikortól a

⁷ Zsidó háborúk, 2.17.10; 18.1; Zsidó régiségek, 12.6.2. Ld. G. F. Hasel: Sabbath, i. m. 854.

választott nép tagjai a szombatot rendszeresen ünnepelték és komolyan vették. Nehemiásnak nem kis erőfeszítésébe került a fogság után, hogy bevezesse a szombatot, és annak a gyakorlatban is érvényt szerezzen. Még az erőszak alkalmazásától sem riadt vissza (Neh 13,15–22), ami pedig nehezen elgondolható volna, ha a választott nép tagjai korábban rendszeresen, ha nem is szigorú előírások közepette, megtartották volna a szombatot. Ma is az látszik valószínűnek, hogy kezdetben ez az ünnep örömmünnep volt (Iz 1,13 és Óz 2,13), és csak később vált olyan pihenőnappá, ahol a hangsúly a pihenésre és a nehéz fizikai munkától való tartózkodásra került. A fogság után elsősorban Nehemiás hatására vált a zsidóságban rendkívül fontossá a szombat megtartása. Ekkortól lesz egyre inkább a zsidó identitás kifejezőjévé és annak megőrzőjévé. A makkabeusok korában pedig már rendelkezik azokkal a karakterekkel, amelyeket a későbbi zsidóságban is megtalálunk.

Az Újszövetség és a szombat

Jézus maga is megtartja a szombatot. Valószínűleg nem a rigorózus felfogás szerint, hiszen szemére vetik, hogy olyat tesz, amit szombaton tilos. Jézus magatartása tehát a szombat megtartása és a szombat megtörése között ingadozik. Főleg a szombaton végzett gyógyítások és a tanítványok kalásztépése tartozik ide (Mk 3,1–6; Lk 13,10–17; 14,1–6; Jn 5,1–9; 7,19–24; 9,1–41). A szombat e megtöréseit ellenfelei részéről az evangéliumok tanúsága szerint halálos fenyegetések is kísérik (Mk 3,6; Jn 5,18; 7,19). Másrészt viszont szép számmal találunk olyan helyeket is, amelyek beszámolnak arról, hogy Jézus megtartja a szombatot (Lk 4,16.31; 6,6; 13,10; Mk 1,21; 6,2). A kritikus exegézisben gyakran fölvetődik annak problémája, hogy mennyire lehetnek történetiek ezek az egymásnak ellentmondó beszámolók. Az eltérő cselekedetek minden bizonnyal Jézus gyakorlatából következnek, de az is biztos, hogy ellenfelei is eltérően vélekedhettek a szombat megtartásáról – ahogyan a zsidóságon belül mind a mai napig megfigyelhető egy rigorózusabb és egy liberálisabb felfogás a szombat kérdésében. Mindezek figyelembe veendőek, ha ezeket az adatokat értékelni akarjuk. Jézusnak a gyógyításai viszont nehezen nevezhetők a szombat megszegésének, legfeljebb a szombattal kapcsolatos bevett szokásokat sérthette. Főleg azért, mert hallgatói bizonyára elszoktak a csodáktól, főként a szombati csodáktól. A reakciók is eltérőek. A kalászt tépdéső tanítványok maguk is zsidók, és úgy tűnik, nem tartoznak az obszerváns zsidókhoz. Az Újszövetségben szereplő szombat-konfliktusok minden bizonnyal jól tükrözik a zsidóságon belül is létező eltérő felfogásokat.

Az ősegyház szombat-felfogása és -gyakorlata is fokozatosan radikalizálódhatott, és lett szombatellenes. Minden valószínűség szerint az egyes helyi közösségekben eltérő gyakorlat létezhetett. Csak nagyon későn, a keresztény ókorban kezdték a vasárnapot

ünnepelni, és ezt az ünnepet azután a nyugalom és a tiltott munkák tekintetében valószínűleg erősen rejudaizálták. A következőkben nem a jézusi és páli hagyományt vizsgáljuk, hanem a zsidó levelet, hiszen mind a zsidó és a keresztény felfogást egyaránt ötvözni akarja, és ezzel a szemléletével nekünk is segíthet.

A Zsidókhoz írt levél felfogása a szombatról (Zsid 4,1–11)

A héber levél szombat-elképzelése a zsidó hagyományból táplálkozik: az általa használt katapauszisz (pihenés, nyugalom) egyet jelent a héber menuhával. A Zsidókhoz írt levél háttérben az a felfogás áll, hogy a jelenlegi világ (ólam haze) megfelel a teremtés hat napjának, ami jelenthet hat világekorszakot is. A 7. nap viszont, a teremtés szombatja, a jövő világot (olam haba) jelenti. Ez a világekorszak már csak szombat lesz, azaz teljessé válik a nyugalom.

A következőkben O. Hofiusra támaszkodunk, aki disszertációjában éppen a zsidó levél felfogását elemezte Isten nyugalmáról.⁸ A korabeli zsidóság elképzelése messzemenően tükröződik a zsidókhoz írt levélben is. Ezen a ponton nem követhető E. Käsemann felfogása, aki a gnózisból akarta eredeztetni a héber levél elképzelését a szombatról. A korabeli zsidóság pedig így gondolkodott az eszkatologikus szombatról: Isten új világa a nyugalom és a szombat ünneplése lesz, tehát egyetlen tökéletes szombati nap. A mostani szombat az örök, eljövendő szombatnak a képmása, ahol a megváltottak Isten sekináját szemlélik majd, és a szombat-zsoltárt (Zsolt 92) éneklük a Fölségesnek:

*Jó dolog az Urat áldani,
nevednek Ó fenséges zsoltárt zengeni.
Tetteid Uram örömmel töltenek el,
kezed művein ujjongok. (Zsolt 92,2.5)*

A héber levél gondolkodása a nyugalom helyének felfogásában sokban megegyezik az Ezdrás-apokalipszissal (4Ezdr). Isten már a teremtéskor megalkotta a katapausziszt, a nyugalom helyét (locus quietis) (4Ezdr 7,36 // Zsid 4,3k). Mindegyik írás várja még azt az időt, amikor az igazak bemennek a nyugalom helyére, amit Isten készített számukra. Mindkét könyv hangsúlyozza: azok, akik gonosz életet éltek és a halál műveit cselekedték, sohasem mehetnek be a requies-szel azonos paradicsomba. A nyugalomnak ez a helye – 4Ezdr szerint – a préegzisztens civitas, amely azonos a Sion hegyével, azaz a szent várossal. Mindkét írás szerint ez a város az égből fog megjelenni és alászállni. Az igazak ez után a város után vágyakoznak, hogy bemehessenek a nyugalom helyére. Ez a vágyakozás szintén ószövetségi gyökerű, hiszen a zsoltárokból újra meg

⁸ O. Hofius: *Katapausis. Die Vorstellung vom endzeitlichen Ruheort im Hebräerbrief*, WUNT 11. Tübingen, 1970. 91–98.

újra vágyakoznak az „Úr csarnokai után” (Zsolt 23,6; 27,4k; 36,8k; 52,10; 61,5; 63,3kk; 65,5; 84,1kk). A zarándokok is igazában azt a papi előjogot kívánják maguknak, hogy a szentélyben lakhassanak életük minden napján. Ez az elképzelés figyelhető meg egyébként a Jelenések könyvében is (Jel 7,9–12).

A zsidókhöz írt levél az eszkatologikus nyugalom helyét az üdvösség idejének szentélyében képzelel el. Ez ugyan nincs meg a 4Ezdr könyvében, viszont megtalálható Philonnál, mert az igazak a feltámadás után a mennyei sanctuariumban laknak.⁹

Fölvethetjük a zsidó levél elképzelésével kapcsolatban, hogy Istennek szüksége van-e a pihenésre, mert más szentírási helyek másképpen beszélnek. Jézus éppen a szombat megtörésével kapcsolatban hivatkozik arra, hogy Atyja is szüntelenül munkálkodik (Jn 5,17). A gondolatot már Philo is fölvetette: „Isten sohasem szűnik meg alkotni és teremteni, mert ahogyan a tűzhöz hozzátartozik az égés, a láng, és a hóhoz a hideg, úgy tartozik Isten lényegéhez az alkotás, a teremtés.” Majd másutt árnyalja mindezt, és az érem másik oldalát is megemlíti: „Minden létező közül – az igazat megvallva – csak Isten pihen egyedül. De ez mégsem tétlenség, mert minden dolog teremtője lényege szerint mindig tevékenykedik, és sohasem szűnik meg, hogy a legjobbat tegye. Viszont az ő tevékenysége fáradtságmentes, panasznélküli és tele van könnyedséggel.”¹⁰

A nyugalom Isten egzisztenciájának a jele. Egyszerre állapot és esemény – írja O. Michel előbb idézett neves kommentárjában. A héber levél érdekessége – ellentétben más zsidó iratokkal –, hogy nem mondja meg: mennyire foglalja magában a tevékenységet Isten nyugalma. E. Käsemann szerint Isten nyugalma a mennyei jó, a katapauszisz pedig nem más, mint maga a mennyei kozmosz. Az apokaliptikus irodalomban a nyugalom az igazak halálós álmát jelenti (4Ezdr 7,95; Jel 6,11; 14,13). A zsidó levél számára Isten nyugalma felcserélhető a szombati nyugalommal. Isten nyugalma be akar törni történelmünkbe és bizonyos emberi helyzetekbe, tehát nemcsak transzcendens üdvadomány, mert Isten följajánlja már itt a földön is a katapausziszt, de az emberi engedetlenség nem engedi bejönni. „De ha egy nap minden izraelita bűnbánatot tartana, rögtön eljönne a Messiás.”¹¹

A zsidóság és a szombat

Az antik világban a szombat intézménye mindenképpen forradalmi újításnak számított, hiszen egy napra mindenki, úr és szolga egyformán ünnepelte ezt a napot, míg a pogány társadalomban a pihenés az úri osztály része volt, addig a munka a rabszolgáké. A zsidóságon

9 LibAnt 19,13. vö. 10. Hofius után idézve i. m. 96.

10 Alexandriai Philo: Leg. alleg. 15; Cher 87. Idézi: O. Michel: *Der Brief an die Hebräer*, KKNT, Göttingen, 1984. 14. kiadás, 184.

11 O. Michel: *Der Brief an die Hebräer*, i. m. 184–185. Az idézett mondás R. Tanchum b. Chijánál található.

belül a munka is mindenkire vonatkozik, ahogyan például Pál a zsidó ember természetességével mondja, hogy aki nem dolgozik, ne is egyék (2Tesz 3,10k). És ahogyan a munka mindenki feladata, ugyanúgy a pihenéshez is mindenkinek joga van, még a rabszolgáknak és az idegennek is, sőt még az igás állatnak is. De ezt a munkát hetente meg kellett törni egy alkalommal – Istent utánozva, ahogyan a Kivonulás könyve is kívánja.

A rabbinikus irodalomban a szombat ünneplése már egyet jelentett a zsidó identitással. Ezért a szombatot védik mindenféle profanizálástól, és részletes előírásokkal bástyázzák körül. Ekkor válik a szombat az addigi öröm napjából (Iz 1,13 58,13; Óz 2,13) terhes nappá, hiszen 39 tiltó előírást kell már figyelembe venni. Meggyőződésük, hogy Isten a szombatot a zsidók számára és nem mások számára teremtette. Sőt, Simeon ben Laqish (Kr. u. 3. sz.) meglehetősen túloz, amikor kijelenti, hogy egy nem zsidó, aki megtartja a szombatot, méltó a halálra.¹²

Ismerős Achad Haam (Asher Ginzberg, 1856–1927) zsidó filozófus mondása: „Inkább a szombat őrizte meg a zsidó népet, mint ő a szombatot.”¹³ A szombat megtartását a Messiás eljövételével is kapcsolatba hozták. Az egyik irányzat a zsidóságon belül azt mondja, ha egész Izrael megtartaná a szombatot – legalább két egymás után következő szombatra gondolnak –, azonnal eljönne a Messiás. A másik ellenben úgy nyilatkozik, hogy a Messiás akkor jön el, amikor már mindenki megszentelteti a szombatot.

Nem könnyű a szombat megtartásával kapcsolatban normális álláspontot kialakítani. Izraelben például az ortodox körök megkívánják a tömegközlekedés szüneteltetését mind a távolsági járatok, mind a helyi járatok esetében, míg a magán személygépkocsik használatát engedélyezik. Bizonyos ortodox negyedekben azonban ebből ma is vannak viták és problémák, mert messzemenően ragaszkodnak a szombati nyugalomhoz, és semmiféle közlekedési eszközt nem engedélyeznek, sőt még az elektromos eszközök használatát is tiltják. Szombaton lehet elmélkedni, de a gondolatokat már nem lehet papírra vetni. A szombat megszegőire viszont nem lehet halálbüntetést kiróni, és egyébként régebben is csak elvétve fordulhatott elő, ha egyáltalán előfordult, hogy a szombat megszegőjét halállal büntették, ahogyan a törvény megkívánta volna (Num 15,32kk). Másként néz ki a törvény előírása és annak alkalmazása. Ha Izrael méltó módon viselkedik, akkor a Messiás az ég felhőin fog eljönni, de ha méltatlan lesz, akkor alázatosan és számárháton.¹⁴ A szombat megszentelésében mutatkozik meg tehát Izrael hűsége. Érdekes továbbá, ahogyan Ben-Chorin megjegyzi: azt, hogy Jézus megtöri a szombatot, nem említik vádként perében – az evangéliumok tanúsága szerint. A szombat megszegéséért gyakorlatilag senkit sem lehetett halálra ítélni, a Talmud előírásai ugyanis annyira korlátozták

12 G. F. Hasel: Sabbath, i. m. 854.

13 Schalom Ben-Chorin: *Die Tafeln des Bundes*, Tübingen, 1987. 86.

14 Uo. 90.

a szombat megszegéséért járó halálbüntetést, hogy végül nem lehetett alkalmazni. 39-féle munkát tiltottak szombaton, továbbá minden olyant is, ami ezekből logikusan következett. Mindenféle kreatív, alkotó munkát megtiltottak azzal a logikus indokkal, hogy Isten is beszüntette a hetedik napon az alkotó tevékenységet. Érdekes például, hogy szombaton a kariak szektája tiltja a házaseletet, mert az olyan volna, mint a magvetés. Más rabbik viszont kifejezetten javasolják és jónak tartják. A sok tilalommal szemben szaporodtak azok a hangok is, amelyek – mint Jézus – kifogásolták a szombati nyugalom túlzásait. Jonathan ben Joseph rabbi teljesen Jézus szellemét követi, amikor azt mondja: „A szombat adatott nektek, és nem ti a szombatnak” (vö. Mk 2,27). A szombati nyugalom kóros kinövésével szemben visszatértek ahhoz, amit már Izajás is hangsúlyozott: „ha a szombatot gyönyörűnek nevezed, és az Úrnak szentelt napot dicsőségesnek” (58,13). Ez a nap tehát az ember gyönyörűségére szolgál, és nem elviselhetetlen teher akar lenni.

A zsidóságban a szombat megmaradt családi ünnepnek. Már pénteken este a háziasszony meggyújtja a szombat két gyertyáját. Azért kettőt, mert ahogyan bevezetőnkben már idéztük, a tízparancsolat két helyen fordul elő a Bibliában (Kiv 20; MTörv 5). A ház ura pedig megáld egy kehely bort, és hasonlóan az asztalon kell lenni két szombat-kenyérnek, mivel szombatra a választott nép fiai a pusztai vándorlás során kétszer annyi mannáat gyűjthettek, mint más napokon. A sónak is továbbá ott kell lenni az asztalon, mert ez emlékeztette a zsidókat az ún. só-szövetségre, továbbá az áldozatot is meg kellett sózni, és csak úgy volt szabad bemutatni.

A ház ura elmegy a zsinagógába, és miután hazajön, megáldja a bort, a kenyeret és a szombatot. A bor és a kenyér Isten jó adományainak a szimbóluma; e jó adományok megkoronázása a szombat. Az áldás szövege természetesen hivatkozik a tízparancsolat két változatára. Az áldást megelőzik más liturgikus cselekmények is. A bevezető köszöntő énekben az angyalokat hívják Ábrahám példájára, aki három angyalt vendégelt meg (Ter 18). Minden strófát éppen ezért háromszor is megismételnek. Majd a ház ura folytatja a liturgiát a háziasszony dicséretével (Péld 31,10 kk). Végül pedig a szülők megáldják gyermekeiket az ároni áldással. Az áldás előtt a házigazda kezét most. A házi ájtatossághoz hozzátartozik az étkezés után a 126. zsoltár elmondása. Gyakran hozzátartoznak az étkezéshez az ún. szombat-énekek is. A keleti haszid zsidóknál gyakran végigrecitálják az Énekek énekét.¹⁵

Összegzés

A szombati pihenés az üdvösség és Izrael javai közé tartozik. A Kivonulás könyve a szombattal kapcsolatban az *imitatio Dei*-t emeli

15 Vö. Schalom Ben-Chorin, i. m. 90–95. A fentebbi bemutatásban Schalom Ben-Chorinra támaszkodtunk.

ki, a Második Törvénykönyv szövege viszont a szabadító Istennel indokolja meg a szombati nyugalmat, mert Isten a választott nép fiait kiszabadította az egyiptomi szolgaságból. Mindebben a nyugalomban zaklatott korunkban is részesülnie kellene mindenkinek. A mai ember legtöbbször a szórakozásban próbál kikapcsolódni, és a hétvégi sporteseményeken igyekszik elfelejteni hétköznapjait. Nem egyszer fáradtabbak leszünk a hétvégén, mint hétközben. Az ószövetségi törvények is ezekkel a problémákkal birkóznak, és megpróbálnak egyfajta modus vivendit találni. Azt gondoljuk, hogy a különféle felfogások bemutatása a szombattal kapcsolatban segíthet nekünk is, hogy megtaláljuk vasárnapi nyugalmunkat, amelyet a keresztények később a zsidó szombat mintájára próbáltak alakítani. A zsidóság szombatjához hozzátartozott a zsinagógában Isten szavának meghallása. Mi is meghallhatjuk Isten szavát vasárnaponként, csak ne keményítsük meg szívünket (vö. Zsolt 95), mert Ő már most is nyugalmat és fölüdülést adhat nekünk. Megadhatja, hogy majd beléphessünk a mennyei szentélyébe, és ott örök szombatot ülhessünk, ahogyan Abhoth RN írja: „A 92. zsoltár olyan ének, amelyet arra a napra írtak, amelyik teljesen szombat, amelyik napon nincs se evés, se ivás, se vásárlás, se eladás, hanem az igazak ülni fognak koronájukkal a fejükön, és felüdülnek a Sekina fényében, mint a szolgáló angyalok.”